

IVO

Jaarverslag 2009

20 JAAR IVO

Op 26 april 1989 werd de Stichting IVO officieel opgericht op initiatief van de Stichting Volksbond Rotterdam, Bouman GGZ, GGD Rotterdam-Rijnmond en de Erasmus Universiteit Rotterdam. De eerste hoogleraar was Charlie Kaplan. Hij bezette de leerstoel 'Verslavingsziekten' ingesteld door de Stichting Volksbond Rotterdam. De achtergrond van het instellen van deze leerstoel was het besef dat het hier om een belangrijk maatschappelijk verschijnsel ging, waarnaar (te) weinig wetenschappelijk onderzoek werd verricht. Later werd hij opgevolgd door Henk Garretsen en Dike van de Mheen is de huidige en derde hoogleraar die het IVO leidt. In eerste instantie was het IVO gehuisvest binnen de muren van de Erasmus Universiteit. Later kreeg het zelfstandige huisvesting en nu is het IVO gehuisvest in een statig, oud herenhuis aan de Heemraadssingel te Rotterdam. Een inspirerende werkomgeving.

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

Over het IVO 7

Het IVO in het kort	7
Organogram	9
Kennis delen	11

Ons werk 15

Alcohol	15
Hard drugs, cannabis en nieuwe drugs	19
Roken	23
Overgewicht	27
Internet	29
Maatschappelijke opvang en maatschappelijke zorg	31
Actueel	35
Implementatie en advies	37

IVO organisatie 41

Nawoord van de Raad van Toezicht 43

Alle publicaties en projecten

Zie www.ivo.nl

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag 2009 van het IVO

Het doel van het IVO is het verwerven en overdragen van wetenschappelijke kennis over leefwijzen, verslaving en daaraan gerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen. Op die manier blijft het IVO een bijdrage leveren aan de oplossing van lichamelijke, psychische en sociale problematiek, die hiermee samenhangt.

2009 was het jaar waarin het IVO 20 jaar bestond. In 1989 opgericht door de GGD Rotterdam Rijnmond, de Stichting Volksbond Rotterdam, Bouman GGZ en de Erasmus Universiteit Rotterdam is het IVO nu uitgegroeid van een kleine Rotterdamse stichting met 3 mensen in dienst naar een professionele organisatie waarin rond de 50 mensen in heel Nederland samenwerken aan onderzoek op het terrein van middelengebruik, verslaving en andere leefwijzen en de maatschappelijke gevolgen ervan.

In 2009 hebben er drie promoties bij het IVO plaatsgevonden over uiteenlopende onderwerpen: onderliggende mechanismes van rookverslaving onder jongeren (Marloes Kleinjan), de rol van laagdrempelige zorgvoorzieningen in de Rotterdamse drugsscene in de afgelopen 15 jaar (Agnes van der Poel), en het bereik van Hepatitis B vaccinatiecampagnes onder moeilijk te bereiken doelgroepen (Jessica Baars). Ook hebben we in 2009 in Nijmegen een nieuwe bijzonder hoogleraar mogen verwelkomen. Dit is Anja Huizink die haar sporen op het terrein van biologisch-psychologisch onderzoek naar verslaving bij jongeren al ruimschoots heeft verdiend. We kijken uit naar een inspirerende samenwerking met haar. Het jaar 2009 was er één als vele en toch ook weer niet. Het was een jaar vol inhoudelijke uitdagingen op ons vakgebied, zoals de discussie over het Nederlands drugsbeleid, de aandacht voor overmatig alcoholgebruik onder jongeren, de uitvoering van het rookverbod in de horeca, ontwikkelingen in opvang van dak- en thuislozen, en de opkomst van gameverslaving. Een jaar ook waarin we met alle collega's weer met veel plezier gewerkt hebben aan projecten op uiteenlopende terreinen. Wij willen graag iedereen met wie wij in 2009 hebben samengewerkt, zowel nationaal als internationaal hartelijk danken. Het blijft inspirerend om te zien hoeveel we kunnen bereiken door met enthousiaste collega's uit verschillende disciplines samen te werken.

In dit vernieuwde jaarverslag treft u een weerslag aan van waaraan wij dit jaar hebben gewerkt. Wij wensen u veel plezier met het lezen ervan en gaan ervan uit dat u ons als u vragen hebt weet te vinden.

Dike van de Mheen en Miranda Audenaardt
Raad van Bestuur IVO

Over het IVO

Het IVO in het kort

IVO, Wetenschappelijk bureau voor onderzoek, expertise en advies

- sinds 1989 werkzaam in dit veld
- een zelfstandig, kleinschalig en onafhankelijk bureau
- maatschappelijk betrokken onderzoekers
- een brede en structurele samenwerking met een aantal universitaire onderzoeksscholen resulterend in een landelijk samenwerkingsverband van ca. 50 onderzoekers
- bundeling van uiteenlopende expertises op het gebied van verslaving en leefwijzen
- een professionele en projectgestuurde organisatie waarin per project op maat in teamverband wordt gewerkt

Onze missie

Verwerven en overdragen van wetenschappelijke kennis op het gebied van leefwijzen, middelengebruik, verslaving en daaraan gerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen.

Onze aanpak

- gedegen wetenschappelijk onderzoek
- interdisciplinair
- een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden
- met aandacht voor de inhoud én de mensen
- een breed netwerk in de verslavingszorg en maatschappelijke opvang
- een flexibele opstelling
- met oog voor de praktische toepassing van onderzoek
- ondersteuning bij implementatie van resultaten

Onze diensten

- fundamenteel onderzoek
- toegepast onderzoek
- beleidsondersteunend onderzoek

“Kwaliteit staat bij het IVO hoog in het vaandel. Allereerst natuurlijk de inhoudelijke kwaliteit van onze projecten. Daarnaast vinden we de kwaliteit van onze dienstverlening ook van groot belang. We besteden daar bij onze projecten veel aandacht aan en investeren in onze relaties met opdrachtgevers en andere belanghebbenden in het veld. Als kleine organisatie met gedreven onderzoekers ben je in staat flexibel in te spelen op de bestaande behoefte. Die betrokkenheid maakt het werk ook leuker en afwisselend.”

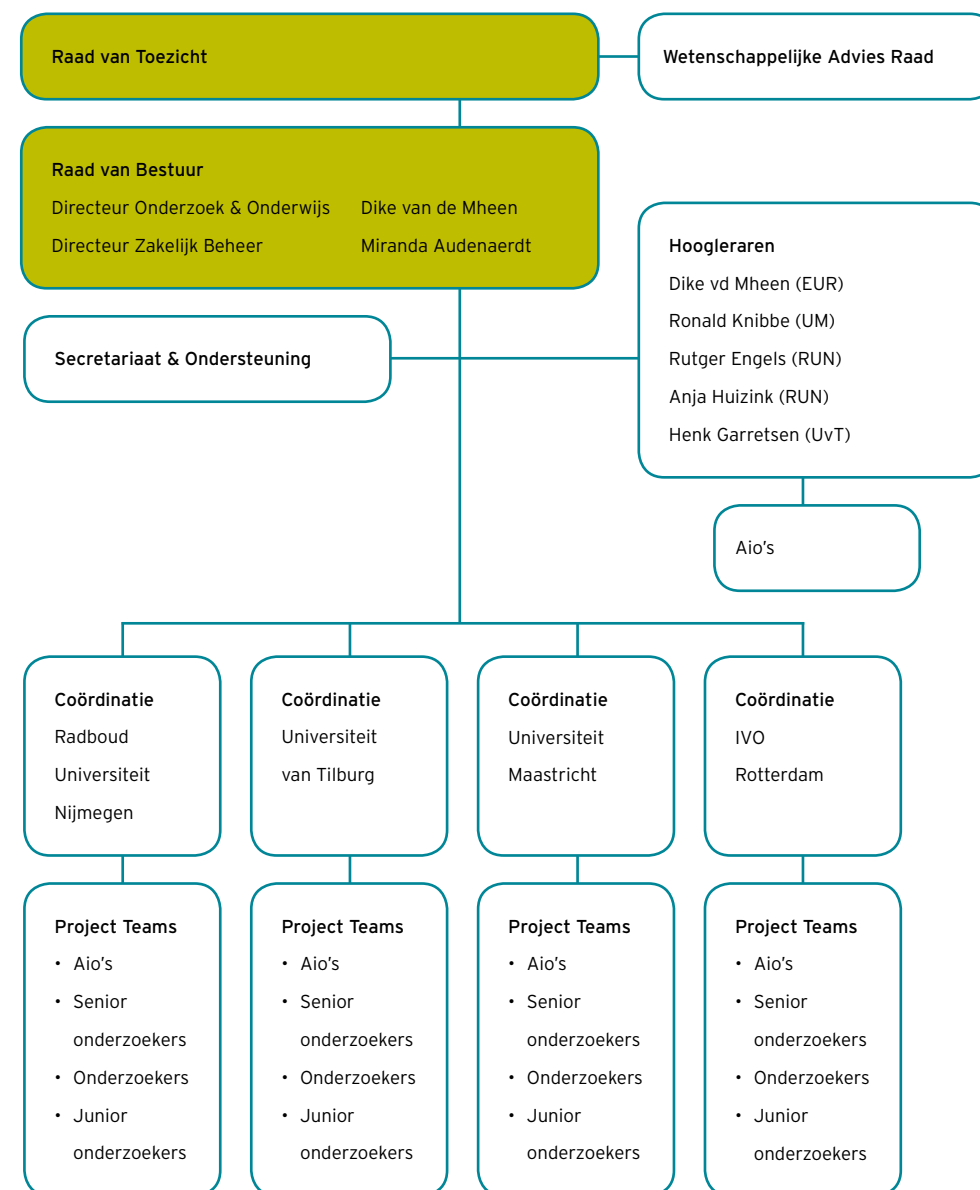
Chrisje Couwenbergh, onderzoekscoördinator

“Als secretaresse ben ik vaak de eerste die u van het IVO aan de telefoon krijgt of bij binnenkomst ziet. In een kleine organisatie met onderzoekers die vaak buiten de deur zijn, heeft het secretariaat een centrale rol. We zorgen voor het dagelijks reilen en zeilen en ook vaak voor wat gezelligheid op kantoor! In ons mooie pand aan de Heemraadssingel is het bovendien gemakkelijk om iedereen gastvrij te ontvangen.”

Cindy van der Ent, secretaresse

Organogram

Raad van Bestuur

mevr. prof. dr. H. van de Mheen, directeur onderzoek & onderwijs

mevr. M.J. Audenaerdt, directeur zakelijk beheer

Raad van Toezicht

dr. A.G. Rijntjes, onafhankelijk voorzitter;

mr. A. Vreeken, vertegenwoordiger Stichting Volksbond Rotterdam en penningmeester;

prof. dr. J.P. Mackenbach (vertegenwoordiger ErasmusMc);

mevr. drs. G.J.J. Prins (onafhankelijk lid, directeur COGIS);

drs. S. Buijs (onafhankelijk lid).

Wetenschappelijke adviesraad

prof. dr. F. Sturmans, voorzitter;

prof. dr. M.C.H. Donker (destijds GGD Rotterdam Rijnmond, tegenwoordig gemeente Rotterdam);

prof. dr. R.T.J.M. Janssen (Mondriaan Zorggroep, Universiteit van Tilburg);

dr. G. Gmell (Swiss Institute for the Prevention of Alcohol Problems, Zwitserland).

Samenwerking in universitaire onderzoeksscholen

Het IVO participeert in diverse onderzoeksscholen, waarin verscheidene universiteiten zijn vertegenwoordigd: het NIHES (Netherlands Institute for Health Science, Rotterdam), Research Institute "Social Safety" (Rotterdam), Tranzo (Research Program Transformation in Care, Tilburg), CaRe (Primary Care Research, Maastricht) en the Behavioural Science Institute (Radboud Universiteit Nijmegen).

Externe affiliaties en respresentaties

Samen met het AIAR en het Trimbos-instituut organiseert het IVO het jaarlijkse FADO congres (Forum Alcohol and Drug Research), dat ook dit jaar weer gehouden is.

Op het gebied van de internationale samenwerking, neemt het IVO actief deel aan o.a. de Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol, het Addiction Forum, de European Society for Social Drug Research (ESSD), de European Consortium for Alcohol Research Centres, de ECAS Study (European Comparative Alcohol Study) en het EMCDDA (European Monitoring Centre for Drug and Drug Addiction).

Prof. dr. van de Mheen (directeur onderzoek & onderwijs) is vertegenwoordiger van het ministerie van VWS in het onderzoeksplatform van de European Pompidou Group. Zij is ook voorzitter van de vereniging voor Volksgezondheid en Wetenschap, en lid van het bestuur van de Nederlandse Public Health Federatie (NPHF). Zij is lid van het bestuur van de onderzoeksschool "Maatschappelijke Veiligheid", van het bestuur van het Nederlands Congres Volksgezondheid, en van de Wetenschappelijke Raad van de Nationale Drugs Monitor. Sinds september 2009 is zij ook voorzitter van de raad van toezicht van de Stichting Informatievoorziening Verslavingszorg. Tot slot was zij afgelopen jaar lid van de landelijke adviescommissie drugsbeleid (commissie Van de Donk) en lid van de adviescommissie doping in de ongeorganiseerde sport van de Gezondheidsraad.

Kennis delen

Naast het verwerven van kennis over leefwijzen, verslaving en daaraan gerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen, is de doelstelling van het IVO ook het overdragen en verspreiden van deze wetenschappelijke kennis. Met collega onderzoekers delen we kennis via wetenschappelijke kanalen, presentaties op (inter)nationale congressen en publicaties in wetenschappelijke tijdschriften, maar ook zoeken wij nadrukkelijk de dialoog met een breder publiek. Dit doen we op een aantal verschillende wijzen:

IVO website en factsheets

Op de website (www.ivo.nl) van het IVO is veel inhoudelijke informatie te vinden over de projecten die het IVO uitvoert. Wij streven ernaar al onze onderzoeksresultaten openbaar toegankelijk te maken. Veel van onze rapporten zijn dan ook vrij in te zien en te downloaden van onze site. Ieder jaar geeft het IVO ook een aantal factsheets uit om onderzoeksresultaten in een laagdrempelige stijl en vormgeving voor een breed publiek aantrekkelijk te maken. Dit jaar waren dat de factsheets 'Wat doen jongeren op het internet en hoe verslavend is dit?' en 'Een zinvol bestaan: Een levensinvulling onder dak- en thuislozen binnen de Rotterdamse maatschappelijke opvang'.

Onderwijs

Onderwijs over middelengebruik en verslaving is in weinig academische opleidingen structureel ingebed. Wel wordt er binnen verschillende opleidingen (keuze)onderwijs aangeboden over aspecten van verslaving en verslavingszorg. Het IVO ziet onderwijs als één van haar belangrijke taken en heeft

daarom ook dit jaar, naast het intern opleiden van onderzoekers en begeleiden van stagiaires, weer een heel aantal onderwijsactiviteiten verzorgd:

- De inhoudelijke verantwoordelijkheid en het coördineren van het vak 'verslaving' in het vierdejaars curriculum van de geneeskunde opleiding van het Erasmus MC (40 studenten).
- De inhoudelijke verantwoordelijkheid en het coördineren van een vijfdaags voltijd programma over verslaving voor derdejaars studenten psychologie voor de faculteit Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam (20 studenten).
- Sinds 2009 participeert het IVO in de ontwikkeling van de postdoctorale opleiding tot Verslavings Psycholoog (<http://www.spon-opleidingen.nl>).
- Het IVO participeerde in 2009 in de ontwikkeling van een digitale kennisportal op het gebied van verslaving. Deze kennisportal faciliteert de uitwisseling van kennis en ervaring tussen onderzoekers, studenten, en zorg professionals (www.verslavingskundeplein.nl).
- Aan de universiteit van Maastricht zijn bijdragen geleverd aan het curriculum Gezondheidswetenschappen door middel van colleges, werkgroepen en keuze onderwijs.
- Aan de Radboud Universiteit in Nijmegen zijn bijdragen geleverd aan de bachelors en masters curricula van Pedagogiek en Psychologie en aan de onderzoeksmaster Behavioural Science.

Coördinatie van onderwijsactiviteiten van het IVO is in handen van Gert-Jan Meerkkerk.

Seminars

Enkele keren per jaar wordt een IVO seminar georganiseerd. Het doel van de seminars is het slaan van een brug tussen onderzoek op het terrein van leefwijzen, verslaving en daaraan gerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen enerzijds en de praktijk van hulpverlening en beleid anderzijds. Met de organisatie van deze gratis toegankelijke publieksbijeenkomsten wil het IVO bijdragen aan een uitwisseling van kennis en ideeën tussen onderzoekers en professionals en beleidsmakers in de (verslavings)zorg.

Tijdens het seminar worden onderzoek(sresultaten) gekoppeld aan de kennis en praktijkervaringen van een hulpverlener, praktijkdeskundige en/of beleidsmaker.

Dit jaar vonden er seminars plaats over:

Wat is haalbaar? Behandeldoelen en behandelplannen in de verslavingszorg

Afscheidssymposium van dr. Harrie Jansen over de rol van cliënten in verslavingsonderzoek en behandeling.

Terwijl enerzijds gepropageerd wordt om verslaving als een (chronische) hersenziekte te beschouwen, wordt de vooruitgang in de behandeling van verslavingen vooral behaald door therapievormen die verslaving opvatten als een psychische gedragsstoornis. Bij die vooruitgang speelt niet alleen verbetering van inhoudelijke deskundigheid van de behandelaren een rol maar vooral ook het vermogen tot de ontwikkeling van een productieve behandelrelatie. Onderzoekers, behandelaars en praktijkdeskundigen gaven hun visie op en ervaring met het betrekken van cliënten in onderzoek en behandeling en de effecten hiervan op het ontwikkelen van een behandelrelatie.

Sprekers: dr. Bea Tiemens (Gelderse Roos/Indigo), dr. Evelien Joosten (GGZ Noord- en Midden Limburg), dr. Anne Goossensen (Lector Verslavingszorg, Hogeschool INHOLLAND), Wouter van de Graaf (Zelfstandig gevestigd onderzoeker vanuit cliëntenperspectief)

Internetverslaving: Een kwestie van opvoeden?

Zeer intensief internetgebruik op jonge leeftijd kan zich ontwikkelen tot compulsief gebruik van het internet. De aandacht werd tijdens deze bijeenkomst gevestigd op de belangrijke rol die opvoeding mogelijk kan spelen in het voorkomen hiervan. Aan de orde kwamen vragen als: Wat zijn de algemene ontwikkelingen in het internetgebruik onder jongeren? Kunnen ouders invloed uitoefenen op het internetgebruik van hun kinderen? Welke rol speelt de verhouding tussen ouder en kind daarbij? Wat kunnen ouders in de praktijk doen om te voorkomen dat het internetgebruik van hun kinderen excessieve vormen aanneemt?

Sprekers: drs. Tony van Rooij (IVO), dr. Regina van den Eijnden (Universiteit Utrecht), Justine Pardoën (Ouders Online)

Ons werk

ALCOHOL

Vergeleken met andere Europese landen drinken volwassenen in Nederland niet overmatig veel alcohol. Toch zijn er groepen die onze aandacht verdienen, zo is het aantal 55 plussers met alcoholverslaving in de verslavingszorg flink toegenomen. Nederlandse jongeren beginnen te jong met drinken en behoren qua hoeveelheid tot de middenmoot in Europa. Juist jonge adolescenten die alcohol drinken lopen een verhoogd risico op problematisch alcoholgebruik in hun latere leven, en het wordt steeds duidelijker dat (te veel) drinken op jonge leeftijd de hersenen onherstelbaar schaadt. Politici, beleidsmakers en professionals uit de (verslavings)zorg zijn geïnteresseerd in mogelijkheden om het alcoholgebruik onder jongeren, maar ook onder de volwassen bevolking, terug te dringen.

“Voor de ontwikkeling van effectieve beleidsmaatregelen en preventie-programma’s is het van belang om voldoende inzicht te hebben in factoren die alcoholgebruik bevorderen of belemmeren. Om dat inzicht te verkrijgen en om te beoordelen of deze inspanningen ook daadwerkelijk het beoogde effect hebben, is onderzoek noodzakelijk.”

Tim Schoenmakers, onderzoekscoördinator

Het IVO heeft uitgebreide ervaring met deze en andere vormen van onderzoek op het gebied van alcoholgebruik.

Een protocol om alcoholmisbruik bij jongeren in een vroeger stadium op te kunnen sporen

De vraag

Er is veel aandacht voor de gevolgen van overmatig alcoholgebruik onder jongeren. Maar hoe kunnen professionals dit tijdig herkennen en hier iets mee doen? De werkgroep Jeugd van het Partnership Vroegsignalering Alcohol heeft onderzoeksbureau IVO gevraagd een protocol te ontwikkelen voor

signalering, screening en kortdurende interventies voor jongeren (12-24 jaar) met een verhoogd risico op het ontwikkelen van alcoholproblemen. Het protocol moest geschikt zijn voor settings waar risicovol alcoholgebruik in een vroeg stadium bij uitstek kan worden ondervangen: op school en in de vrije tijd.

Het project

Het Masterprotocol Resultaten Scoren (2007), gebaseerd op een uitwisseling tussen theoretische wetenschappelijke kennis en de expertise uit de praktijk van professionals, is gebruikt als uitgangspunt voor het ontwikkelen van het protocol. Als startpunt is gebruik gemaakt van de inbreng van deskundigen in een expertmeeting. Deze expertmeeting gaf zicht op reeds succesvol toegepaste interventies: Screeningsinstrumenten, best practice methoden, richtlijnen, en bevorderende en belemmerende factoren bij bestaande interventies. Daarna zijn ook de intermediaire doelgroepen uit de twee settings (school en vrije tijd) betrokken bij het ontwikkelingsproces. Ten slotte is door middel van een groepsdiscussie met peer educators (jongeren die andere jongeren voorlichting geven over alcohol) het perspectief van de jongeren zelf belicht. In nauwe samenwerking met de praktijkinstellingen en de werkgroep Jeugd is zo voor elke setting een goed toepasbaar protocol voor vroegsignalering ontwikkeld, met aandacht voor de motivatie van jongeren om het eigen probleemgedrag te herkennen en te erkennen.

Resultaat is een direct door professionals in het veld toepasbaar protocol voor het in een vroeg stadium opsporen van risicovol alcoholgebruik onder jongeren op school en in hun vrije tijd. Meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Alcohol.

"Juist de interactieve vorm van het ontwikkelen van het protocol is een meerwaarde. Op die manier garandeer je dat alle kennis en kunde van de mensen die dag in dag uit met deze jongeren werken wordt benut, en er draagvlak ontstaat voor de implementatie van het protocol."

Anneke Risselada, onderzoeker

De samenhang tussen een ongezonde leefstijl en laag schoolniveau

De vraag

Het RIVM constateerde in het rapport 'Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd' dat de leefstijl van jongeren op scholen met een laag opleidingsniveau ongezonder is dan die van jongeren op scholen met een hoger opleidingsniveau. Het RIVM heeft het IVO gevraagd uit te zoeken hoe het verschil in leefstijlen tussen schoolniveaus te verklaren is, hoe daarop ingespeeld kan worden bij toekomstige preventie, en welke bestaande evidence based interventies daarvoor in aanmerking kunnen komen.

Het project

In Nederlandse en internationale literatuur is gericht gezocht naar determinanten van ongezonde gedragingen bij lager opgeleide jongeren tussen de 12 en 16 jaar. Vervolgens is gekeken welke van de gevonden determinanten het sterkst het gedrag beïnvloeden. In een expert meeting met sleutelfiguren uit de praktijk en experts uit de wetenschap zijn de gevonden determinanten voorgelegd en is de deelnemers gevraagd in te schatten in hoeverre deze determinanten door middel van preventie te veranderen zijn. Ten slotte is via een inventarisatie bij verschillende organisaties en gezondheidsbevorderende instellingen informatie over bestaande interventies gericht op de ongezonde leefstijl van laag opgeleide jongeren achterhaald.

De resultaten van het IVO zijn geplaatst in een rapport van het RIVM: Middelengebruik en seksueel gedrag van jongeren met een laag opleidingsniveau. In dat rapport worden aangrijpingspunten voor preventie van ongezonde leefstijl bij lager opgeleide jongeren besproken. Het biedt informatie over welke interventies succesvol zijn voor deze groep jongeren, en ook informatie over welke factoren het ongezond gedrag van deze groep verklaren. Het huidige aanbod van interventies is volgens het rapport nog onvoldoende. Meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Alcohol.

"In dit project passen we nationale en internationale wetenschappelijke en praktijkkennis toe op een belangrijk maatschappelijk probleem dat door het RIVM is geconstateerd. Door te profiteren van de wetenschappelijke kennis die in het buitenland is behaald, kunnen we voor de Nederlandse situatie sneller tot een adequate oplossing komen."

Tim Schoenmakers (projectleider)

HARD DRUGS. CANNABIS EN NIEUWE DRUGS

Het gebruik van drugs onder de algemene Nederlandse bevolking is gering in vergelijking met alcohol en roken. Cannabis is met ruim 3% actuele gebruikers veruit de meest populaire drug, zeker onder jongeren. De kans op verslaving is groter naarmate het gebruik op jongere leeftijd start. De hulpvraag onder jongeren met cannabisproblemen neemt toe. Ook de maatschappelijke en individuele gevolgen van harddrugs zijn vaak groot. Harddrugs als basecokes (crack), heroïne en methadon worden gebruikt in (gemarginaliseerde) drugsscenes, waar verslaving kan samengaan met overlast, dakloosheid, en justitiële, sociale en psychische problemen.

Het IVO heeft expertise in onderzoek naar de omvang, de determinanten en de gevolgen van drugsgebruik. Deze kennis is voor beleidsmakers van groot belang om effectieve maatregelen te treffen met betrekking tot gezondheidsrisico's en de openbare overlast. Dike van de Mheen, directeur onderzoek & onderwijs, was in 2009 vanuit deze expertise lid van de adviescommissie drugsbeleid (commissie Van de Donk), die de regering op verzoek adviseerde over het toekomstig drugsbeleid. Daarnaast wordt het IVO ook door (verslavings)zorginstellingen gevraagd om aanbod te ontwikkelen dat is afgestemd op de vraag vanuit de samenleving. Ook heeft het IVO ervaring in onderzoek naar de (detail)handel van cannabis en harddrugs.

Naast de bekende harddrugs, steken ook regelmatig 'nieuwe drugs' de kop op. Nieuwe drugs die, zo lijkt het, vanuit het niets populair worden in bepaalde gebruikersgroepen, bijvoorbeeld GHB en mephedrone. Het IVO doet onderzoek naar trends en ontwikkelingen in middelengebruik waardoor nieuwe drugs gesignaleerd worden, maar ook naar achtergronden en effecten van gebruik van nieuwe middelen.

"Het IVO heeft van oudsher een sterke traditie in het doen van onderzoek naar harddrugs. Doordat we vaak kwantitatieve en kwalitatieve vormen van onderzoek combineren, wordt de interpretatie van de resultaten veel betekenisvoller. Door onze jarenlange expertise in het veld, hebben we bovendien ingangen in gesloten subscenes van gebruikers die anders vaak moeilijk te bereiken zijn."

Carola Schrijvers, onderzoekscoördinator

Een complex probleem: Wat als verslaving, psychiatrische problemen en een licht verstandelijke beperking samen gaan?

De vraag

Is het huidige zorgaanbod toegerust voor een groep justitiabelen met complexe drievoudige problemen? Om dat te onderzoeken voerde het IVO in samenwerking met het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC, onderdeel van het Ministerie van Justitie) een onderzoek uit naar de omvang van de groep justitiabelen met triple problematiek (verslaving, co-morbide psychiatrische problematiek én LVG - een licht verstandelijke handicap). Ook is de zorgbehoefte en het benodigde zorgaanbod voor deze doelgroep in een ambulante setting in kaart gebracht.

Het project

Op basis van data analyses en wetenschappelijke literatuur is inzicht gekregen in de kenmerken en zorgbehoefte van de doelgroep, en is gezocht naar passende en effectieve interventies. Een telefonische terreinverkenning heeft informatie opgeleverd over het huidige zorgaanbod en de wetenschappelijke onderbouwing daarvan. Tot slot is ook een expertmeeting gehouden, waarin deskundigen uit diverse sectoren zich hebben gebogen over de inhoud die de zorg zou moeten hebben.

De resultaten van het onderzoek lieten zien dat gedetineerden met triple problematiek allerlei aanvullende problemen op het gebied van wonen en werken, relaties en financiën hebben. De motivatie om zorg en begeleiding te ontvangen is vaak laag. Toch kon op basis van het onderzoek worden vastgesteld dat er geen nieuwe behandelstrategie voor deze doelgroep ontworpen hoefde te worden, maar dat een grondige aanpassing van het huidige zorgaanbod volstaat. Het hele rapport is in te zien op de website van het WODC (www.wodc.nl).

Als angststoornissen en verslaving samen gaan: Een richtlijn voor de behandeling

De vraag

Angst- en verslavingsproblemen komen vaak samen voor. Toch ontbrak het professionals vaak aan duidelijke en getoetste richtlijnen (medicamenteus/ psychosociaal) om deze cliënten te behandelen. In opdracht van Resultaten Scoren ontwikkelde het IVO een richtlijn voor de behandeling, die landelijk wordt toegepast door psychiaters, psychologen en verpleegkundigen, werkzaam in de verslavingszorg en overige geestelijke gezondheidszorg.

Het project

Het project is uitgevoerd in samenwerking met Mondriaan Zorggroep (MZG). Het Masterprotocol voor richtlijnontwikkeling van Resultaten Scoren, gebaseerd op een uitwisseling tussen wetenschappelijke kennis en de expertise van professionals uit de praktijk, was leidend in het ontwikkelproces. Er zijn derhalve experts van cliëntenorganisaties, relevante beroepsgroepen en de stuurgroep van Resultaten Scoren bij betrokken. Autorisatie van de richtlijn wordt aangevraagd via het CBO en Trimbos-instituut.

Resultaat van het project is een breed gedragen en op de praktijk gerichte richtlijn voor de geïntegreerde en multidisciplinaire behandeling van angst en bijkomende verslavingsproblematiek. Ook is er voorzien in een implementatieplan voor de invoering van de richtlijn binnen een zorginstelling. Meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Drugs.

ROKEN

Dat roken zeer schadelijke gevolgen kan hebben voor de gezondheid is algemeen bekend. Desondanks stoppen veel mensen niet met roken. Omdat het terugbrengen van het aantal rokers een aanzienlijke bijdrage kan leveren aan het voorkómen van volksgezondheidsproblemen verdient de aanpak van roken nog steeds een hoge prioriteit.

Naast het bevorderen van stoppen met roken is ook het ontmoedigen van beginnen met roken belangrijk. Recente trendrapportages laten zien dat het aantal rokende jongeren de afgelopen jaren stabiel is gebleven. Veel jongeren experimenteren tijdens hun adolescentie met roken en veruit de meeste rokers steken hun eerste sigaret op voor hun 18e verjaardag. En zoals ook voor andere middelen geldt, leidt roken tijdens de adolescentie vaak tot hardnekkig gebruik in het latere leven.

“Van alle verslavingen, krijgt roken relatief de minste aandacht. Onterecht want het is nog steeds een van de meest voorkomende verslavingen met grote consequenties voor de volksgezondheid. Gelukkig zijn er wel politici, beleidsmedewerkers en professionals die roken op de kaart blijven zetten. Natuurlijk krijgt preventie veel aandacht, maar ook juist voor de oudere doelgroep van verstokte rokers werken we aan het ontwikkelen van methoden om te stoppen met roken.”

Dike van de Mheen, directeur onderwijs & onderzoek

Stoppen met roken: Wat is de rol van psycho-fysiologische, psychosociale en gewoonte factoren stoppen met roken bij adolescenten?

De vraag

Ondanks hun bekendheid met de mogelijke schadelijke gevolgen, rookt een aanzienlijk deel van de jongeren gewoon door. Met financiële hulp van o.a. het Astma Fonds en Stivoro wilde het IVO inzicht krijgen in welke factoren belangrijk zijn in het proces van stoppen met roken van deze jongeren met als uiteindelijke doel bij te dragen aan de ontwikkeling van stoppen-met-roken behandelingen voor jongeren.

Het project

Een totaal van 33 willekeurig geselecteerde middelbare scholen afkomstig uit heel Nederland nam deel aan het onderzoek. Vanaf de eerste en tweede klas werd aan ruim 10.000 Nederlandse adolescenten (rokers en niet-rokers) ieder jaar een vragenlijst voorgelegd met vragen over psychologische, omgevings- en verslavingsfactoren die van belang kunnen zijn voor het verklaren van rookgedrag. Later binnen het project is ook een experiment uitgevoerd waarin het effect van een periode van abstinentie op ervaren 'craving' (trek) en onthoudingsverschijnselen is onderzocht.

Resultaten laten zien dat nicotineafhankelijkheid al duidelijk voorkomt onder adolescente rokers en dat het een belangrijke barrière vormt voor het stoppen met roken bij jongeren. Geadviseerd wordt om bij het ontwikkelen van stoppen-met-roken interventies voor adolescenten rekening te houden met individuele verschillen in nicotineafhankelijkheid. Daarnaast moet extra aandacht worden besteed aan adolescenten die een verhoogd risico lopen op het ontwikkelen van de ernstige nicotineafhankelijkheid, zoals adolescenten die extravert zijn of neurotische persoonlijkheidstrekken hebben en adolescenten met veel rokers in de sociale omgeving. Meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Roken.

Extra aandacht moet worden besteed aan adolescenten die een verhoogd risico lopen op het ontwikkelen van de ernstige nicotineafhankelijkheid, zoals adolescenten die extravert zijn of neurotische persoonlijkheidstrekken hebben en adolescenten met veel rokers in de sociale omgeving.

OVERGEWICHT

Het hebben van overgewicht of obesitas kan problemen opleveren voor zowel de lichamelijke gezondheid als voor het psychosociale welbevinden. Helaas is overgewicht een groeiend probleem, zowel onder kinderen als volwassenen. Waar dieetprogramma's voor volwassenen falen, kan bij kinderen nog positieve effecten van preventie verwacht worden. Het is gemakkelijker om ervoor te zorgen dat kinderen niet dik worden, dan om reeds verkregen overgewicht kwijt te raken. Daarvoor is het wel noodzakelijk om te weten waarop we die preventieve interventies moeten richten. Bovendien zijn procesevaluaties en effectonderzoek van belang om ontwikkelde interventies te optimaliseren. Om gerichte preventieve interventies te kunnen ontwikkelen, doet het IVO onderzoek naar veranderbare factoren in de micro-omgeving (o.a. het gezin) die de ontwikkeling van overgewicht beïnvloeden. De INPACT-studie is zo'n project.

INPACT (IVO Nutrition and Physical Activity Child cohort) is een longitudinale studie gericht op de invloed van ouders op de ontwikkeling van de BMI bij kinderen van 8 tot 12 jaar. Algemene ouder-schapsstijlen, specifiek opvoedingsgedrag van ouders ten aanzien van het eetgedrag en beweeg-gedrag van kinderen, evenals het voorbeeldgedrag van de ouders zelf, vormen de belangrijkste aandachtspunten binnen dit onderzoek.

In vier jaarlijkse opeenvolgende metingen worden 1.900 kinderen en hun ouders gevolgd. De eerste meting heeft plaatsgevonden in het najaar van 2008 in de GGD-regio Zuidoost-Brabant (Eindhoven, Helmond en omringende gemeenten). Om het aandeel allochtonen in het onderzoek te verhogen, zijn in het voorjaar van 2009 een twaalfstal Rotterdamse scholen aan het onderzoek toegevoegd. In het najaar van 2009 vond de tweede meting plaats.

Resultaat van het project is een wetenschappelijk onderbouwd inzicht in de sociale factoren die leiden tot overgewicht. Het onderzoek wordt uitgevoerd door drs. Gerda Rodenburg (promovenda). Meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Overgewicht.

"Het leuke van het INPACT-onderzoek is dat je kinderen en hun ouders over een langere periode volgt. Niet alleen is het werken met de kinderen in de praktijk heel leuk, ook de wetenschappelijke opbrengst is hoog. We weten straks beter wat tot overgewicht bij kinderen leidt, en kunnen dan daarop gericht interveniëren."

Gerda Rodenburg, onderzoeker

INTERNET

Nieuwe vormen van 'verslaving', waaronder compulsief internetten en gamen, staan volop in de belangstelling. Is het wel een echte verslaving? Feit is dat de verslavingszorg te maken krijgt met een toenemend aantal jongeren dat zich met deze problematiek aanmeldt. Al eind 2000 werd door het IVO als een van de eersten onderzoek gedaan naar positieve en negatieve aspecten van verschillende soorten internetgebruik, waaronder gamen, chatten, en erotica. Het IVO is in die tijd uitgegroeid tot het Nederlandse kenniscentrum op dit gebied. Nederland is internationaal gezien een bijzonder interessante regio, omdat het een hoge internetdichtheid heeft en Nederlandse jongeren tot de meest actieve internetgebruikers van de wereld gerekend mogen worden.

Ook loopt er sinds 2006 jaarlijks de Monitor Internet en Jongeren, waarmee ontwikkelingen en trends in internetgebruik en internetgerelateerde problemen van kinderen en jongeren tijdig kunnen worden gesignaleerd. Uit de Monitor 2009 blijkt dat in Nederland zo'n 4% van de jongeren van de eerste twee klassen van het voortgezet onderwijs (zo'n 13.000 jongeren) compulsief (dwangmatig) met het internet omgaat en 'internetverslaafd' genoemd zouden kunnen worden. Onderzoeker en promovendus Tony van Rooij zet ieder jaar opnieuw deze grootschalige operatie op:

"Drie tot vier procent van de jonge internetgebruikers heeft problemen: ze zitten meer op internet dat ze wilden of denken eraan als ze iets anders aan het doen zijn. Problemen rondom overmatig internetgebruik spelen vooral op het gebied van communicatie, zoals MSN en hyves, en online spellen. Sommige online gamers worden zelfs opgenomen in de verslavingszorg, omdat ze niet meer kunnen ophouden met spelen."

Tony van Rooij, onderzoeker

Behalve het signaleren van problemen, heeft het IVO actief stelling genomen in het publieke debat, zich richtend op de passieve rol van de game industrie in het omgaan met verslavingsrisico's van games. Een meer actieve rol qua informeren en signaleren van problemen is niet alleen in het voordeel van de consument, maar ook de game-industrie heeft er baat bij. Door maatschappelijke verantwoordelijkheid zelf op zich te nemen wordt (toekomstig) overheidsingrijpen mogelijk voorkomen. Meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Internet.

MAATSCHAPPELIJKE OPVANG EN MAATSCHAPPELIJKE ZORG

Maatschappelijke zorg is een veld dat continu in beweging is. Vaststaat dat het gaat om (sociaal) kwetsbare mensen die kampen met meervoudige problematiek. Een groot deel maakt niet zelfstandig of vrijwillig gebruik van reguliere maatschappelijke voorzieningen. Het gaat om dak- en thuislozen (waaronder zwerfjongeren, vrouwen en gezinnen), (ex)psychiatrisch patiënten, harddrugverslaafden, alcoholisten of andere groepen aan de rand van de samenleving. Gemeenten krijgen steeds meer verantwoordelijkheden voor de zorg voor kwetsbare groepen.

Het IVO heeft jarenlange onderzoekservaring onder kwetsbare groepen in de samenleving. Naast zuiver kwantitatief onderzoek voert het IVO veel kwalitatief (veldwerk)onderzoek onder deze groepen uit. Kenmerkend voor het IVO-onderzoek is dat het veld – doelgroep en professionals – daarbij nauw betrokken wordt. Ook staan adviseurs van IVO (centrum)gemeenten bij in beleidsontwikkeling en bieden zij begeleiding bij de implementatie van interventies.

“Ik vind het fascinerend om te zien hoe gemeenten de zorg voor kwetsbare personen vormgeven. Gemeenten moeten daarin echt het voortouw nemen en met creativiteit en leiderschap de neuzen van zorginstellingen dezelfde kant op krijgen. Belangrijk is dat alle betrokkenen een min of meer gedeeld beeld hebben van de eigenaardigheden en zorgbehoeften van kwetsbare personen. Ik denk dat wij door onze onderzoekservaring met doelgroep en werkveld een goede brug kunnen slaan naar beleid.”

Cas Barendregt, senior onderzoeker

Zingeving vanuit het cliëntperspectief: Hoe ervaren dak- en thuislozen hun huidige situatie en wat is het perspectief op de toekomst?

De vraag

Een materiële basis van huisvesting, inkomen en zorgcontact blijkt niet altijd voldoende om mensen over een langere termijn te binden en in zorg te houden. Het ontbreken van een zingend perspectief is daar mogelijk debet aan. In opdracht van de GGD Rotterdam Rijnmond deed het IVO hier nader

onderzoek naar. Hoe kijken dak- en thuislozen en problematische harddruggebruikers die inmiddels in zorg zijn en 'stabiel' zijn aan tegen hun huidige situatie? Ervaren zij dit als een zinvol leven? Welk perspectief hebben zij op de toekomst en welke rol spelen arbeid en sociale relaties in zingeving onder deze groep?

Het project

Door middel van het houden van open interviews met cliënten / patiënten in de Maatschappelijke Opvang is een beeld verkregen van zingeving vanuit het cliëntenperspectief. De resultaten van deze interviews zijn vervolgens besproken via een expertmeeting met vertegenwoordigers van de verschillende organisaties die betrokken zijn bij de hulp aan deze groep cliënten.

Het onderzoek laat zien dat het gevoel van eigenwaarde en zingeving van (ex-) dak- en thuislozen een belangrijke factor is in het herstelproces. Het hebben van contact met andere (ex-) dak- en thuislozen die ook laag op de maatschappelijke ladder staan geeft een veilig gevoel. Dit contact binnen de groep bemoeilijkt maatschappelijke integratie. De imagocampagne rondom daklozen zoals die momenteel wordt gevoerd door de gemeente Rotterdam is om deze reden een uitstekend initiatief om de drempel richting maatschappelijke re-integratie te verlagen. Het volledige verslag van dit onderzoek is terug te vinden in het IVO factsheet 'Een zinvol bestaan' en staat op onze website onder het thema MO.

Een goede basis voor verder beleid: Een quickscan van de aard en omvang van chronisch (overlastgevende) harddrugs- en alcoholverslaafden in de provincie Flevoland

De vraag

Almere is als centrumgemeente verantwoordelijk voor het voorzieningenbeleid voor chronisch (overlastgevende) harddrugs- en alcoholverslaafden in de provincie Flevoland. Er is, mede gezien de groei van de bevolking in de regio, behoefte aan een goede getalsmatige en inhoudelijke basis om de planning van met name woonvoorzieningen, laagdrempelige voorzieningen en dagbesteding voor deze doelgroep op te baseren. Voor de gemeente Almere bracht het IVO deze moeilijk te bereiken doelgroep in kaart.

Het project

Voor het schatten van de omvang van de totale populatie (inclusief degenen die niet in de registraties bekend zijn) is een berekening gemaakt met een hiervoor beschikbare formule (capture- recapture methode). Via interviews met de doelgroep en hulpverleners is vervolgens een beeld gevormd van de leefsituatie van langdurig verslaafden aan harddrugs en/of alcohol met bijkomende problematiek (criminaliteit, overlast, dak- of thuisloosheid, psychiatrie). Ook is samen met zorgprofessionals nauwkeurig in kaart gebracht of het bestaande hulpaanbod aansloot op de behoefte.

Resultaten van het onderzoek boden de gemeente Almere een inhoudelijke en getalsmatige basis om hun beleid ten aanzien van deze groep te verbeteren en maatschappelijke overlast te verminderen. Meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema MO.

"Het is voor gemeenten niet altijd gemakkelijk om hun verantwoordelijkheid voor het voorzieningenbeleid voor chronisch verslaafde dak- en thuislozen op maat vorm te geven. Een quickscan die de aard en omvang van deze groep en hun behoefte in kaart brengt, kan een gedegen basis bieden om op verder te bouwen. Het geeft veel voldoening om onderzoek te doen dat zo direct kan bijdragen aan een goede afstemming tussen praktijk en beleid."

Elske Wits, coördinator advies en implementatie

ACTUEEL

De afgelopen jaren heeft het IVO een inhoudelijke verbreding doorgemaakt van Instituut Voor Verslavingsonderzoek naar een Wetenschappelijk bureau voor onderzoek, expertise en advies op het gebied van leefwijzen, verslaving en daaraan gerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen. Door onze bekendheid met het uitvoeren van grootschalig epidemiologisch onderzoek en kwalitatief (veld)onderzoek onder moeilijk te bereiken doelgroepen, krijgt het IVO ook regelmatig verzoeken voor onderzoek naar aanpalende actuele thema's, die we op basis van deze onderzoeksexpertise graag uitvoeren. Een voorbeeld hiervan is:

Het oneigenlijk medicijngebruik onder Nederlandse jongeren

De vraag

Met oneigenlijk gebruik van medicijnen wordt bedoeld: het gebruik van medicijnen die niet op voorschrift van een arts zijn verkregen en die gebruikt worden voor de opwekkende of juist dempende effecten, net zoals mensen cocaïne of speed gebruiken voor het opwekkende effect, en heroïne of alcohol voor de dempende effecten. De medicijnen worden niet gebruikt omdat iemand ziek is. Het oneigenlijk gebruik van medicijnen is dus vergelijkbaar met het gebruik van drugs. Belangrijk is dat het oneigenlijk gebruik van geneesmiddelen problemen kan veroorzaken: zowel lichamelijk als psychisch als sociaal. Hoe vaak gebruiken Nederlandse jongeren medicijnen zonder dat dit eigenlijk nodig is? In Nederland was hier nog niets over bekend. Daarom kreeg het IVO van de Stichting Volksbond Rotterdam financiering om hier landelijk onderzoek naar te doen.

Het project

Het nationaal representatief onderzoek laat zien dat oneigenlijk gebruik van medicijnen door jongeren in Nederland zeker voorkomt: 2,4% van de Nederlandse jongeren heeft dit het afgelopen jaar gedaan. De verwachting is dat, net als in de Verenigde Staten, dit aantal in de komende jaren zal toenemen. Uit buitenlands onderzoek blijkt verder dat jongeren die medicijnen die voor het drugseffect gebruiken, ook vaak alcohol en andere drugs gebruiken, soms zelfs op één gelegenheid. Vooral het gebruik van Ritalin springt eruit als het gaat om oneigenlijk medicijngebruik onder jongeren.

Resultaten laten zien dat het oneigenlijk gebruik van medicijnen voorkomt en dat het meer aandacht verdient. Het IVO zal hier in de toekomst meer aandacht aan besteden in een vervolgonderzoek dat dieper in gaat op het oneigenlijk Ritalin gebruik. Het hele rapport en meer informatie vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Overig.

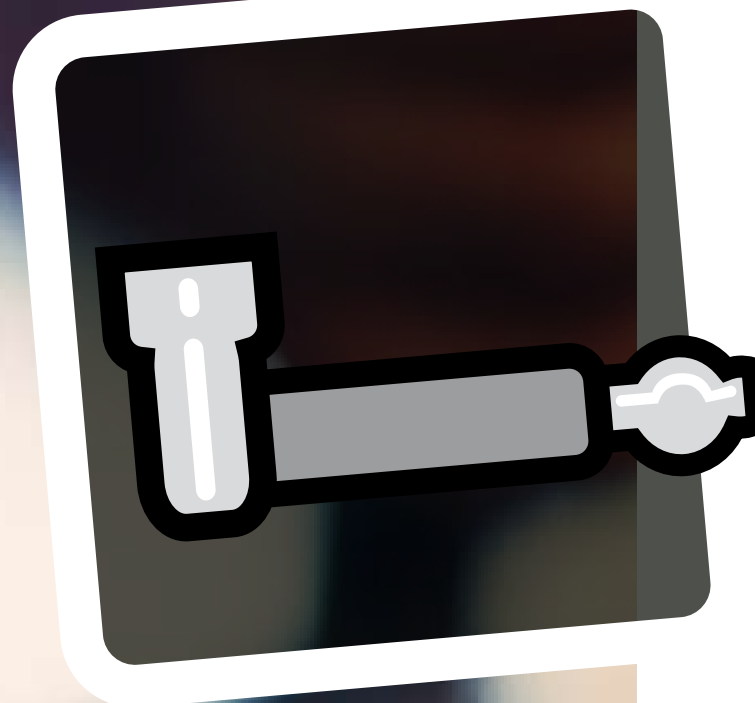
IMPLEMENTATIE EN ADVIES

Het IVO krijgt regelmatig de vraag om de resultaten van onderzoek te vertalen in aanbevelingen of een concreet plan van aanpak. Omdat het bij de missie van het IVO past om partijen die betrokken zijn bij verslavingsproblematiek en aanverwante terreinen te ondersteunen bij het zoeken naar een oplossing, wordt vaak op deze verzoeken ingegaan. Op deze manier kan het doen van onderzoek en adviseren goed samen gaan. Ook dit jaar heeft het IVO een aantal gemeenten en uitvoerende diensten ondersteund bij het ontwikkelen, uitvoeren en evalueren van hun alcohol- en drugsbeleid en OGGZ-beleid.

“Door de jarenlange ervaring in het veld, heeft het IVO een grote expertise opgebouwd die ingezet kan worden voor (beleids)advisering. Naast objectieve onderzoeksresultaten, is bij advisering de inbreng en interactie met de opdrachtgever van groot belang. Een advies is maatwerk en moet aansluiten op de wensen en behoeften van de opdrachtgever.”

Elske Wits, coördinator advies en implementatie

Stay-a-way: Een gedragsinterventie voor jeugdige delinquenten met risicovol middelengebruik

De vraag

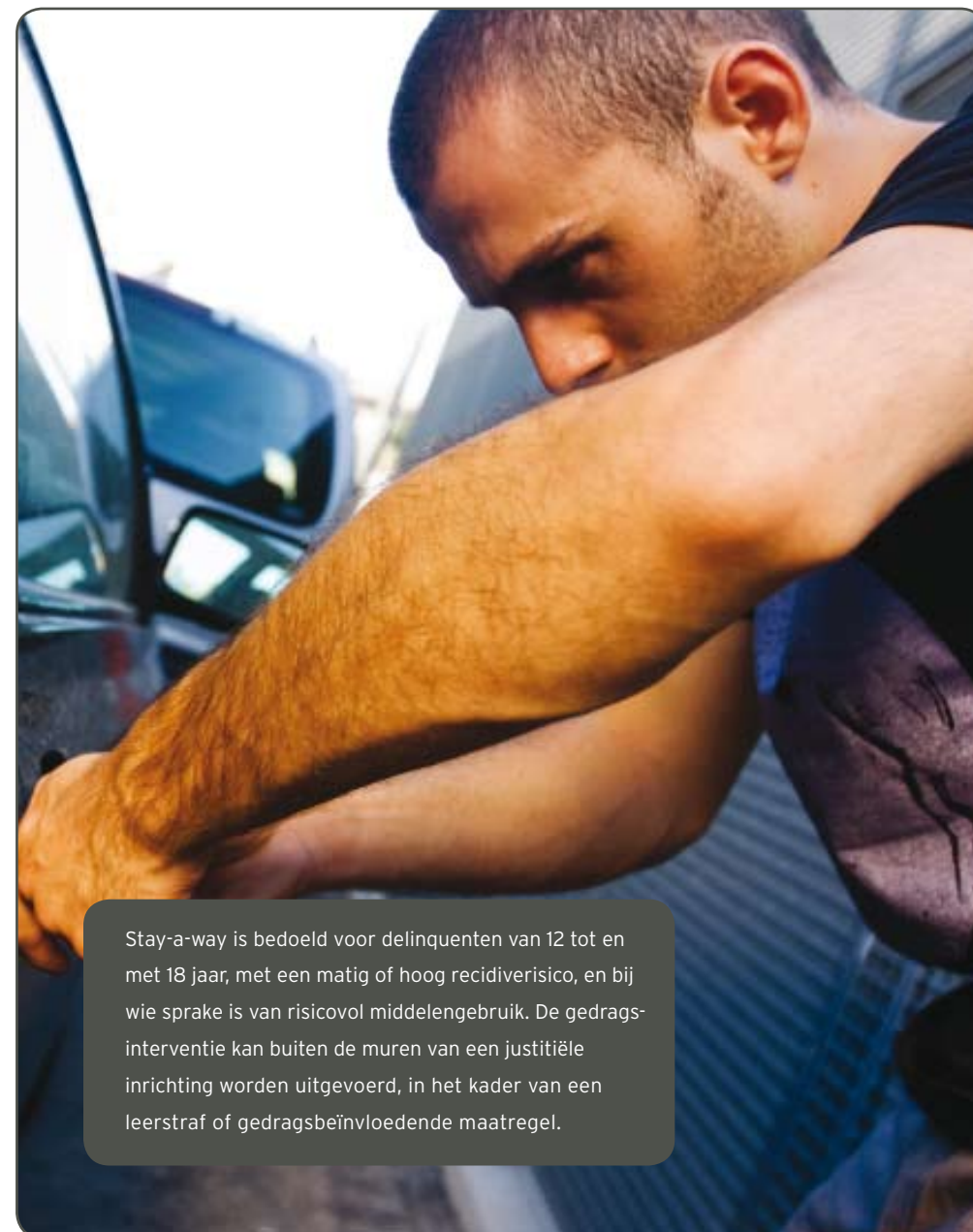
In het kader van het project ‘Ontwikkeling Erkende Gedragsinterventies’ wilde de Raad voor de Kinderbescherming dat er een effectieve gedragsinterventie zou worden ontwikkeld gericht op het verminderen van (problematisch) middelengebruik onder jeugdige delinquenten met als uiteindelijk doel het voorkomen van recidive.

Het project

Het IVO en Tactus Verslavingszorg hebben gezamenlijk de gedragsinterventie Stay-a-way ontworpen. Deze is beschreven en onderbouwd in vijf handleidingen, waarbij de verantwoordelijkheid voor de theoretische handleiding en de evaluatiehandleiding bij het IVO lag. Stay-a-way is bedoeld voor

delinquenten van 12 tot en met 18 jaar, met een matig of hoog recidiverisico, en bij wie sprake is van risicovol middelengebruik. De gedragsinterventie kan extramuraal (buiten de muren van een justitiële inrichting) worden uitgevoerd, in het kader van een leerstraf of gedragsbeïnvloedende maatregel. Stay-a-way is inmiddels getoetst door de Erkeningscommissie Gedragsinterventies Justitiabelen en heeft een voorlopige erkenning gekregen. Dit betekent dat de interventie in de komende jaren zal worden geïmplementeerd en geëvalueerd.

Dit project laat zien dat nieuwe wetenschappelijke inzichten over achterliggende oorzaken van verslaving en werkzame behandelingen ook daadwerkelijk vertaald kunnen worden naar een concrete interventie. Meer informatie over dit project vindt u op de IVO website (www.ivo.nl) onder het thema Drugs.

Stay-a-way is bedoeld voor delinquenten van 12 tot en met 18 jaar, met een matig of hoog recidiverisico, en bij wie sprake is van risicovol middelengebruik. De gedragsinterventie kan buiten de muren van een justitiële inrichting worden uitgevoerd, in het kader van een leerstraf of gedragsbeïnvloedende maatregel.

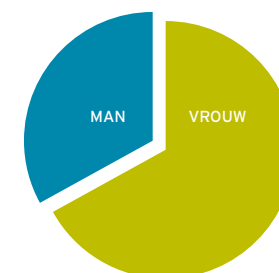
IVO Organisatie

Bij de Stichting IVO in Rotterdam waren in 2009 gemiddeld 20 mensen in dienst, waarvan 14 vrouwen en 6 mannen. In totaal zijn in Rotterdam, Maastricht, Tilburg en Nijmegen 33,6 fte's bij het IVO betrokken. Dit zijn mensen met uiteenlopende achtergronden qua opleiding: Epidemiologen, sociologen, gezondheidswetenschappers, criminologen, psychologen enz. Dit multidisciplinaire karakter is iets waar het IVO sterk aan hecht. Door uitwisseling en combinatie van kennis kunnen we ons onderzoek naar een hoger plan tillen wat de kwaliteit van het door ons geleverde werk zeker ten goede komt. De gegevens hieronder betreffen alleen de Stichting IVO Rotterdam.

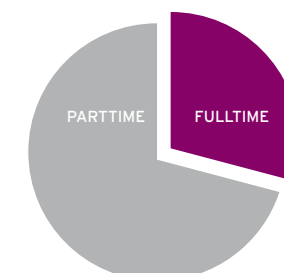
Onderwijs en opleiding is een ander belangrijk aandachtspunt binnen het IVO. Er is altijd een aantal AIO's bezig met hun promotieonderzoek en er is ook structureel een aantal studenten bezig met een stage om tot de afronding van hun studie te komen.

Het IVO hecht sterk aan een goede balans tussen werk en privé. Daartoe biedt het de medewerkers de mogelijkheid om indien gewenst parttime te (gaan) werken.

Het merendeel van de werknemers maakt hiervan gebruik. Van de 20 werknemers (in Rotterdam) hebben er 6 (2 mannen en 4 vrouwen) een volledig dienstverband en 14 een parttime dienstverband, meestal 4 dagen per week. Verder kent het IVO flexibele begin- en eindtijden van de werkdagen.

VERDELING MAN/VROUW 2009

VERDELING FULLTIME/PARTTIME 2009

Ziekteverzuim

Landelijk vergeleken heeft het IVO een zeer laag ziekteverzuim. In 2007 zaten we nog een fractie boven het gemiddelde, namelijk 4,43% ten opzichte van het landelijk gemiddelde van 4,40%. In 2008 is het gedaald naar 2,09% en in 2009 heeft deze daling nog verder doorgezet naar 1,80%. Landelijk was het ziekteverzuim in beide jaren gemiddeld 4,3%.

Nawoord Raad van Toezicht

Met zeer veel genoegen bieden wij u dit vernieuwde jaarverslag 2009 van het IVO aan. Zoals u heeft kunnen lezen is er door de medewerkers van het IVO heel veel energie gestoken in onderzoek, onderwijs en maatschappelijke dienstverlening. Dit werk is enorm arbeidsintensief en vraagt om grote inzet, betrokkenheid en toewijding.

De Raad van Toezicht van het IVO bedankt hiervoor het management, alle wetenschappelijke medewerkers en de ondersteunende staf.

Wij zijn trots op de ontwikkelingen binnen het IVO en hebben voor het IVO grote verwachtingen voor de toekomst.

Namens de Raad van Toezicht IVO,
Dr. A. G. Rijntjes

Colofon

IVO

Heemraadssingel 194

3021 DM Rotterdam

T 010 425 33 66

E secretariaat@ivo.nl

www.ivo.nl

IVO twitteraccount: http://twitter.com/IVO_Addiction

Ontwerp en druk: Basement Graphics, Den Haag

Aan de totstandkoming van deze uitgave is uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaardt het IVO geen aansprakelijkheid.